

ideálok eme általános, inkább csak eszményként való értelmezése. Márpedig a súlyosabbra váltó témánál — s részben ebbe a körbe kell sorolnunk a kötet elején álló verseket is — óhatatlanul hiányozni fog a gondolat nyomatéka, s maga a játékos-groteszk komédia is megrekedhet egyes magatartástípusok pusztá kipellengérezésénél. Mindezt nem kívánjuk szembeállítani Kiss Anna költészetének eredendő szemléleti értékeivel, virtuóz világteremtő képességével. Különösen azért nem, mert a kettő között nem áll fenn kizárásos viszony: a humor, a játék, a virtuozitás maszkjai mögött feltárló világkép tudatossága, rendezettsége csak jelentésesebbé teszi az „anakronizmusokat”, korszerűbbé a groteszknak ezt a kimeríthetetlen talajból táplálkozó változatát. (*Szépirodalmi.*)

KULCSÁR SZABÓ ERNŐ

Oravecz Imre: Egy földterület növénytakarójának változása

Oravecz Imre lírája nem véletlenül keltett feltűnést a hatvanas évek második felében. Költői kibontakozása meghatározó része volt annak az új törekvésnek, mely — világirodalmi mintákat is továbbgondolva — szakított a magyar líra uralkodó morális-társadalmi küldetésstudatával, az ábrázolás és önkifejezés realista eszményével. Verseiben a gyerekkor, az „elvirágzott mozdulatok gyűjteménye” a német szimbolizmus rekvizítumaival együtt jelentkezett, nosztalgikus időélményét szürrealista technikával keretezte, ismeretelméleti szkepszise mögül gyakran villantak föl az irodalom karkai, rilkei, trakli vagy celani színei.

Ugyanakkor a *Héj* nem csak e világok és életérzések koncentrált honosítását tükrözte, az indíttatásokból mind határozottabban rajzolódtak ki egy szuverén alkotó körvonalai. A sajátos érzelmi redukáltság, az önépítkezésben imponálóan érvényesülő fegyelem és alkotói ökonómia, az illúziótlanságba harmonikusan illeszkedő geometrizáló képesség és „felületi” absztraháltság együttesen új minőséget is jeleztek, az irodalmi élmények személyiségre és korra átlényegített változatát. Könyve elsősorban a „szerkezetek diadala” volt tehát — s egyként szülhette a kritikai elfogultságokat és a megalapozott kételyeket. Egyfelől újszerű látásmód, magas formakultúra és nagyfokú szemléleti nyitottság feszegette líránk már-már anakronisztikus élményköreit, másfelől irritáló módon megszűnt e költészetben a társadalmi érdeklődés, szokatlanul fölerősödtek az ezoterizmus tünetei. Ezek a feszültségek valószínűleg tovább élnek az olvasóban a második kötet megismerésével. Pedig Oravecz költészete jelentősen elmozdult, újabb területeket hódított meg, módosultak pályájának esztétikai problémái. Kifogásaink megfogalmazásához is csak egy igen emelkedett költőiség birtokba vétele után kezdhetünk.

Az *Egy földterület növénytakarójának változása* — miként ezt a költő is jelzi — nem fedi pontosan „a régi út föladásának és az új út megtalálásának” élménykörökben és a költői alakítás módosulásában is jól rögzíthető szakaszait. A kötet Trakli ciklusa, e modernség logikájából szinte törvényszerűen következő artmanni attitűdök, vagy a redukáló alkotói képességet reprezentáló haikuk a *Héj* világának vonzaskörében maradnak, legfeljebb a szerkezeteket színezi át az előbbieknél határozottabban az intenzív beleélést sejtető abszurditás mozzanata. Ezt az árnyalatnyi szemléleti változást akkor értékelhetjük igazán, ha a gyerekkorral való szembesülés újabb költeményeire, *A régi Szajla* és *A gyerekkor módosítása* (kiegészülve a *Támpontok...* -kal) című művekre figyelünk. Nem csak azért, mert az egykori faluban már „hülyegyerekként lézeng... a történelem”, vagy mert az általános pusztulás abszurd víziói mögött „egy fordított gazdasági törvényszerűség” eredménye is munkál — az új

aspektus jelentkezésével általában vált gazdagabbá, távlatosabbá a költő egész viszonyítási rendszere. A társadalmi érdeklődés relatív fölerősödésével az oravecki világkép polarizálódási lehetőségeket kapott, s ezáltal jelentősen növelhette az önkifejezés addig szűkös területeit. Egyfelől megindulhatott e lírában a létfilozófiai szkepszis szociális összefüggésekbe való átszivárgása, másfelől — mintegy a megnevezett káoszszal szembeni védelem reflexeként — megelevenedtek a mítoszteremtésnek azok az erői, melyek az egyetemes céltalanság képzetét kiolthatják. Oraveczi lírája ma e két ellentétes tendencia feszültségére épül, s leghitelesebben talán e pozícióból értelmezhető.

Alföldy Jenő már a korábbi publikációk alapján fölfigyelt azokra a lényegi hangsúly-eltolódásokra, melyek a költő absztrakt tárgyiaságán belül jelentkeztek. „Mindenekelőtt azt láthatjuk — írja —, hogy a versekben megjelenik az ember, akinek értelmes cselekvésében — legyen az látszatra bármilyen szerény — a költő megsejti az élet misztériumát, bensőséges viszonyát a természethez.” Jóllehet, ez a humanizáló törekvés közel sem oly háborítatlan, miként azt a kritikus jelzi, a közvetlen emberi jelenlét, az empirikus valóságselemek műbe emelése jellegében változtatja meg Oraveczi lírájának esztétikai minőségeit — verseiben szétárad a melegség, szóhoz jut az eddig alig méltányolt eredeti humor, kitüntetett helyre kerülnek a hétköznapi apró praktikái. Mindezekkel viszont drámaibb színezetet is kap az alkotói illúziótlanság, egyetemesebb sugárzású lesz a költőben lappangó metafizikus szorongás. Kevésbé érzékelhető ez a ma már szinte illuzórikus természeti beágyazottságban, az „ehető gombákat és gyógynövényeket” termő flórák világában (*Az erdészet föltámasztása, Téli túra*), a civilizáció jelentkezésével azonban rögtön föl is bomlik ez az időtlenített harmónia. Térbeliségében oly módon, hogy társadalmi minőségétől függetlenül kerül egymás mellé a létezés sivársága, az ember lefokozott szereplehetősége. Míg *Az idő múlása az iparnegyedben* tömege szinte Déry X-beli tájain bolyongva várja az „újratermelés hívását”, addig a *Középnagyati ősz* vagy *A chicagói magasvasút montrose-i állomásának rövid leírása* megváltozott színekkel és motívumokkal ugyan, de az életkedv apadásának, a rossz közérzetnek hasonló tüneteit rögzíti. A társadalmi szkepszis a rendkívül finom ironiával organikusá emelt hulladékvilágban válik jelképpé, a *Roncstelep* és *A szeméttetetőről* definiáló modorában, komolykodó szomorúságában nem nehéz felismerni a különös költői megrendültséget, a perspektívákat elmosó vagy azokat minimálisra szűkítő emberi céltalanságot. A felismerésnek modellszerű változata is van — az *Emlékezés az ülőkalauzrendszerre* „minden fogyatékossga ellenére... otthonos, megnyugtató” érzéseket tápláló kalauza a melegséget árasztó kisszerűségnek és a feltartóztatathatlan mulandóságnak költői példája, a praktikus cselekvés ellentmondásokkal zsúfolt megtettesítője.

A szociális érdeklődés — láthattuk — szükségszerűen hozta az oravecki líra látókörébe a teremtő, de a költő metafizikus rendszerében vergődő embert. A nézőpontok ütköztetése, a tér- és időlélmény meghatározó szerepének váltakoztatása, a költői érzem hullámozása az idézett versekben líránk jelentős vonulatát termette, melyben a felismerések összefüggéseit, a problémakörök egymásrautaltságát poétikai sajátosságok is erősítik. Kialakult a realitásokat egymás mellé rendelő, a tárgyias leírásokat jelképpé emelő, a költőietlen zónákat líraivá hevítő esszéversnek kizárólag Oravecket idéző formája, a natura megérintésének minden ponton emberi viszonyokat is jelentő lehetősége. S a sorozat végén egy ideológiailag talán vitatható, ám hibátlan poétikai üzenet áll: a kötetnek is címet adó költemény, az *Egy földterület növénytakarójának változása*. Az egyes kultúrák körforgásának szuggerálása ellenére épp történelmi távlatával, szociografikus villanásaival gazdagabb ez a mű az előbbieknél — a múlt „növényi emlékei” mögött, velük párhuzamosan közösségi tragédiák, politikai felismerések sorakoznak, s mindezek természetességgel, méltóságteljesen hömpölygő mondatritmusokkal.

Említettük, hogy az oravecki szkepszissel szemben, ezt mintegy ellensúlyozva, mítoszteremtő tendenciák is jelentkeztek az életműben. A mítosznak előzményei vannak, egy hosszabb amerikai tartózkodás, főbb ihletforói azonban ennek az útnak

csak kuriózumszerű élményeit, periferikus mozzanatait érintik. Hiszen az amerikai valóság a már idézett rezignáció szűrőjén át emelkedik a művekbe, legfeljebb magyar vonatkozásai kapnak valami különös nosztalgikus tónust, érzelmi telítettséget — föltehetően a honszeretetnek és az egykor Kanadába vándorló nagyapa emlékének földerengéseképp (*Jelentés az Erie-csatornáról, A magyar szabadságharc vége Észak-Amerikában*). A hopi indián kultúrával való találkozás, a nálunk szinte ismeretlen néptörődék mitológiájának költői feldolgozása talán különködésnek tűnik, az adott összefüggésekben azonban határozott funkciója van. Igazat kell adnunk Alföldy Jenőnek: Oravecz „nem a kultikus művészet vizionáriusaként, hanem egy tökéletes társadalom képének tudatos megszerkesztőjeként írja e verseit”. Társadalmi kételyeire keres tehát választ ebben a szakrális közösségben, a gondolatok végső egyszerűsége és tisztasága sarkallja, mikor újrafogalmazza az őstanok tételeit, kutatja ember és természet harmonizálásának lehetőségeit. Lírai hőse, a yaqui indián Castaneda mögé húzódva pedig olykor már szemérmes önmagát is sejteti: „megérti a szeretetet, / mely szabaddá teszi”. Az már költői paradoxon, hogy a *Palatkvapii iskola* jó közérzetet árasztó versei esztétikai értékükben alatta maradnak az előzőeknek. Az idegen mitológiai motívumok, etnográfiai hivatkozások megzavarják a tiszta lírai konstrukciók befogadását, a parallelizmusok nemegyszer monotonná, logikai sémává szűrkítik a verset. A költő törekvése ezen a ponton elődeinek klasszikus példáit idézi — kik az életmű szerves részeként sem tudták meggyőzően költészetünkbe emelni távol eső kultúrák üzeneteit. A mítoszteremtést tehát inkább hasznos kitérőként értékelhetjük. Olyan alkotói gyarapodásként, mely visszahat az idézett fő vonulatra, tovább mélyíti a társadalmi érdeklődést, oldja a rezignációt, s még magasabbra lendíti Oravecz Imre máris rangos, gazdag költészetét. (*Magvető*)

ACZÉL GÉZA

Péntek Imre: Édesség anti-reklám

Kihívó a kötet cím, s ezt még fokozza is az *Intelem a versolvasónak* a könyv borítóján. Péntek Imrének már indulása óta egyik lényegi tulajdonsága, hogy nemcsak élítél, megvet minden rossz vagy rosszá váló konvenciót, hanem következetes küzdelmet is folytat ellenük. Második kötetében e töretlen szándék még teljesebben valósul meg. Sokkal egységesebb a kötet: színvonalában, szemléletében s hangoltságában egyaránt.

Miért e harc a konvenciókkal? Egyértelmű a válasz, ha az ars poeticát figyeljük. Péntek Imre felfogása a költő szerepéről, lehetőségeiről versben s publicisztikában is nyíltan megfogalmazott. Vitában áll sokakkal nemzedéktársai közül is. Úgy véli, hogy az irodalomnak az életet kell a középpontba állítania, a közvetlenebb valóságütközés a feladata, s aki nem ezt teszi, aki nagymértékben támaszkodik a kulturális élményekre, az csak irodalmi író, s nem tud az igazán lényeges dolgokról szólni. Kielezni ezt a vitát aligha érdemes. Irodalmunk története kínálja párhuzamul a példákat s a tanulságokat is. Ma már világos, hogy Adyt és Babitsot nem egymással szemben, hanem egymás mellett, egymást kiegészítve kell látnunk, hiszen a valóságábrázolás különböző módjai nem kioltják, hanem gazdagítják egymást. Nem a vita a fontos most tehát, hanem a kielezetteen megfogalmazott költői szemlélet. Nevezhetjük ezt a realista alkotómódszer igényének, nevezhetjük közéletiségnek, forradalmi magatartásnak is. Mindegyik igaz megállapítás. Péntek Imre új kötetének legnagyobb érdeme, hogy ezeknek a régi és némely vélemények szerint elcsépelet fogalmaknak segít visszaadni a rangjukat. Mindezt úgy tudja megtenni, hogy nem valóban elcsé-